

Original Research Article

The Influence of Theravada Buddhist Philosophy Embedded in the Nirat Literary Works of Sunthornphoo to Thai Society

พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่

ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

Thanyalak Arayatanon^{1*}

ธัญลักษณ์ อารยทานนท์^{1*}

ARTICLE INFO

Name of Author &
Corresponding Author: *

1. Thanyalak Arayatanon*

ธัญลักษณ์ อารยทานนท์

Graduate School of Vajiranyanavarorasa
Mahamakut Buddhist University, Thailand.

บัณฑิตวิทยาลัยวชิรญาณวโรรส มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Email: arayatanonthanyalak@gmail.com

คำสำคัญ :

พุทธปรัชญาเถรวาท, วรรณกรรม, สังคมไทย

Keywords:

Theravada Buddhist Philosophy,
Literature, Thai Society

Article history:

Received: 18/05/2026

Revised: 25/06/2026

Accepted: 20/07/2026

Available online: 04/08/2026

How to Cite:

Arayatanon, T. (2026). The Influence of Theravada Buddhist Philosophy Embedded in the Nirat Literary Works of Sunthornphoo to Thai Society. *Journal of Dhamma for Life*, 32(4), 326-342.

ABSTRACT

This study aims to (1) examine Sunthorn Phu's Nirat literature, (2) investigate the Theravāda Buddhist philosophy embodied in his Nirat works and its influence on Thai society, (3) analyze the philosophical concepts reflected in these literary works, and (4) propose a body of knowledge concerning the application of Theravāda Buddhist philosophy derived from Sunthorn Phu's Nirat literature for the sustainable development of Thai society. This qualitative study employed documentary research in conjunction with in-depth interviews. The key informants consisted of nine experts in Thai literature, Buddhist studies, and Buddhist philosophy. The research instruments included a document analysis form and a semi-structured interview protocol. Data credibility was ensured through triangulation, while the collected data were analyzed using content analysis and interpretive synthesis.

The findings reveal that Sunthorn Phu's Nirat works—Nirat Mueang Klaeng, Nirat Phra Bat, and Nirat I-nao—possess not only outstanding literary and aesthetic value but also serve as significant socio-cultural records that subtly integrate Theravāda Buddhist teachings. The most prominent philosophical concepts identified include the Four Sublime States of Mind (Brahmavihāra 4), which promote compassion, loving-kindness, and harmonious social relationships; the Three Characteristics of Existence (Tilakkhaṇa), which emphasize impermanence, suffering, and non-self as foundations for detachment and wisdom; and the Five Sensual Pleasures (Kāmaguṇa 5), which encourage awareness of sensory attachment through the perspectives of gratification

(assāda), danger (ādinava), and escape (nissaraṇa). Based on these findings, the study synthesizes a conceptual framework entitled the CDP Model, comprising three interrelated dimensions: Creating Society, Developing the Mind, and Promoting Education. The model represents the study's original contribution by providing an integrative framework for applying Theravāda Buddhist philosophy embedded in classical Thai literature to strengthen moral values, educational development, and sustainable social development in contemporary Thai society.

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่ (2) ศึกษาพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่และอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทย (3) วิเคราะห์สาระสำคัญของพุทธปรัชญาเถรวาทที่สะท้อนผ่านวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่ และ (4) นำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้พุทธปรัชญาเถรวาทจากวรรณกรรมเพื่อการพัฒนาสังคมไทย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเอกสาร ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 รูป/คน ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณคดีไทย พระพุทธศาสนา และพุทธปรัชญา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบวิเคราะห์เอกสารและแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยการตรวจสอบแบบสามเส้า และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา และการสังเคราะห์เชิงตีความ

ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่ ได้แก่ นิราศเมืองแกลง นิราศพระบาท และนิราศอิเหนา มิได้มีคุณค่าเพียงในฐานะวรรณศิลป์ หากยังทำหน้าที่เป็นบันทึกทางสังคมและวัฒนธรรมที่สะท้อนโลกทัศน์ทางพระพุทธศาสนาอย่างลุ่มลึก หลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏเด่นชัด ได้แก่ พรหมวิหาร 4 ซึ่งส่งเสริมความเมตตา ความเอื้ออาทร และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ไตรลักษณ์ ซึ่งชี้ให้เห็นความไม่เที่ยงความเป็นทุกข์ และความไม่มีตัวตนอันนำไปสู่การปล่อยวาง และกามคุณ 5 ซึ่งสะท้อนการรู้เท่าทันความยึดติดในอารมณ์และประสาทสัมผัส โดยอธิบายผ่านมิติของอัสสาทะ อาทีนพ และนิสสรณะ องค์ความรู้ที่ได้จากการสังเคราะห์นำไปสู่การพัฒนา “CDP Model” ซึ่งประกอบด้วย 3 มิติ ได้แก่ (การสร้างสังคมคุณธรรม) (การพัฒนาจิตใจตามหลักพุทธปรัชญา) และ (การส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านวรรณกรรม) โดยเป็นกรอบแนวคิดที่สามารถประยุกต์ใช้ในการบูรณาการวรรณกรรมกับหลักพุทธปรัชญาเพื่อพัฒนาคุณธรรม การศึกษา และความเข้มแข็งของสังคมไทยอย่างยั่งยืน

บทนำ

วรรณกรรมเป็นมรดกทางปัญญาที่สะท้อนอัตลักษณ์ ความคิด ความเชื่อ และพัฒนาการของสังคมในแต่ละยุคสมัย โดยทำหน้าที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ ค่านิยม และจินตนาการผ่านทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ตลอดจนเป็นหลักฐานสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และเศรษฐกิจของชาติ (นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, 2526) สำหรับวรรณกรรมไทย พระพุทธศาสนามีบทบาทเป็นรากฐานทางความคิดของผู้ประพันธ์และเป็นกรอบคุณค่าที่สอดแทรกอยู่ในเนื้อหาอย่างแนบแน่น ส่งผลให้วรรณกรรมมิได้มีคุณค่าเพียงด้านสุนทรียศาสตร์ หากยังเป็นเครื่องมือในการหล่อหลอมจริยธรรมและวิถีชีวิตของสังคมไทย วรรณกรรมไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างภาษา วัฒนธรรม และพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน ทั้งในด้านรูปแบบคำประพันธ์และเนื้อหา ดังปรากฏในศิลาจารึก หลักฐานทางประวัติศาสตร์ ตลอดจนวรรณกรรมคำสอน เช่น สุภาสิตพระร่วง และ ไตรภูมิพระร่วง ซึ่งมุ่งถ่ายทอดหลักธรรมและแนวทางการดำเนินชีวิต (ฉ่ำ ทองคำวรรณ, 2514; สุวินัย มกรพันธ์, 2525) สะท้อนให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเป็นฐานคิดสำคัญของวรรณกรรมไทยมาอย่างต่อเนื่อง

ในบรรดาวรรณกรรมไทย นิราศของสุนทรภู่ นับเป็นวรรณกรรมชิ้นครูที่มีคุณค่าโดดเด่นทั้งด้านศิลปะการประพันธ์และสารัตถะทางสังคม วรรณกรรมประเภทนี้มิได้เป็นเพียงบันทึกการเดินทาง หากยังบันทึกสภาพภูมิประเทศ วิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี ตลอดจนสภาพสังคมและการเมืองในแต่ละพื้นที่ ควบคู่กับการถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึก และมุมมองต่อชีวิตของผู้ประพันธ์ ทำให้นิราศเป็นทั้งหลักฐานทางประวัติศาสตร์และเอกสารทางวัฒนธรรมที่สะท้อนโลกทัศน์ของสังคมไทยในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ได้อย่างลึกซึ้ง แม้ว่างานศึกษาที่ผ่านมาจะให้ความสำคัญกับนิราศของสุนทรภู่ในมิติด้านวรรณศิลป์ ภาษา ประวัติศาสตร์ และคุณค่าทางวรรณกรรมเป็นจำนวนมาก แต่การศึกษาที่วิเคราะห์ พุทธปรัชญาเถรวาท ที่แฝงอยู่ในนิราศอย่างเป็นระบบ โดยเชื่อมโยงกับอิทธิพลที่มีต่อโครงสร้างความคิด ค่านิยม และวิถีชีวิตของสังคมไทยทั้งในอดีตและปัจจุบัน ยังมีอยู่ค่อนข้างจำกัด นอกจากนี้ งานวิจัยส่วนใหญ่ยังมุ่งอธิบายหลักธรรมหรือคุณค่าทางศีลธรรมเป็นรายประเด็น โดยขาดการวิเคราะห์เชิงบูรณาการที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพุทธปรัชญา วรรณกรรม และบริบททางสังคมในภาพรวม อันเป็นช่องว่างสำคัญที่ควรได้รับการศึกษาเพิ่มเติม

จากการวิจัยเรื่อง “พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย” จึงมุ่งวิเคราะห์องค์ประกอบของพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในนิราศของสุนทรภู่ และอธิบายบทบาทของแนวคิดดังกล่าวต่อการหล่อหลอมค่านิยม วิถีชีวิต และมิติทางสังคมของคนไทย ทั้งด้านการศึกษา การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และความเชื่อ ผลการวิจัยจะช่วยขยายองค์ความรู้ด้านวรรณกรรมไทยและพุทธปรัชญา ตลอดจนเสนอกรอบการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับพัฒนาการทางสังคมไทยในมิติที่ครอบคลุมและเป็นระบบมากยิ่งขึ้น

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับวรรณกรรมประเภทนิราศ

นักวิชาการด้านวรรณกรรมไทยส่วนใหญ่มีความเห็นสอดคล้องกันว่า วรรณกรรมมิใช่เพียงงานศิลปะที่เกิดจากการประดิษฐ์ถ้อยคำเพื่อความงดงามทางภาษาเท่านั้น หากยังเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่สะท้อนโลกทัศน์ ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนโครงสร้างทางสังคมและประวัติศาสตร์ของแต่ละยุคสมัยได้อย่างลึกซึ้ง วรรณกรรมจึงทำหน้าที่เป็นทั้งหลักฐานทางประวัติศาสตร์และเครื่องมือในการถ่ายทอดองค์ความรู้ วิถีชีวิต และอุดมการณ์ของสังคมจากอดีตสู่ปัจจุบัน (กระแสร มลยาภรณ์ และชุตา จิตพิทักษ์, 2528; กุหลาบ มลลิกมาส, 2517) วรรณกรรมประเภทนิราศถือเป็นวรรณกรรมคำประพันธ์ที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากวรรณกรรมประเภทอื่น กล่าวคือ มีการดำเนินเรื่องผ่านการเดินทางของผู้ประพันธ์หรือผู้เล่าเรื่อง พร้อมทั้งบันทึกเหตุการณ์ระหว่างการเดินทาง การพรรณนาภูมิประเทศ ธรรมชาติ เมือง ผู้คน ขนบธรรมเนียม ประเพณี และสภาพสังคมที่ได้พบเห็น ควบคู่ไปกับการแสดงอารมณ์อาลัยรักต่อบุคคลอันเป็นที่รักซึ่งต้องพลัดพรากจากกัน อารมณ์อาลัยดังกล่าวจึงกลายเป็นแก่นสำคัญของวรรณกรรมนิราศ และเป็นเอกลักษณ์ที่ทำให้นิราศแตกต่างจากบันทึกการเดินทางทั่วไป อย่างไรก็ตาม นักวรรณคดีจำนวนมากเห็นว่า นิราศมิได้จำกัดอยู่เพียงการพรรณนาความรักหรือการจากลาเท่านั้น หากยังเป็นพื้นที่สำหรับการสะท้อนความคิด ความเชื่อ และประสบการณ์ชีวิตของกวีอย่างกว้างขวาง ผู้ประพันธ์มักใช้เหตุการณ์ระหว่างการเดินทางเป็นจุดเชื่อมโยงไปสู่การพิจารณาสังขารของชีวิต การวิพากษ์สังคม การกล่าวถึงคุณธรรม จริยธรรม และการอ้างอิงหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ทั้งในรูปของคติสอนใจ การเปรียบเทียบเชิงอุปมา และการพิจารณาความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง ส่งผลให้นิราศมีคุณค่าในฐานะวรรณกรรมที่ผสมผสานทั้งมิติทางวรรณศิลป์ มิติทางสังคม และมิติทางปรัชญาไว้ในผลงานเดียวกัน

ในบริบทของวรรณกรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ผลงานนิราศของสุนทรภู่ได้รับการยอมรับว่าเป็นแบบอย่างสำคัญของวรรณกรรมประเภทนี้ ทั้งในด้านความงดงามของภาษา เทคนิคการประพันธ์ และความสามารถในการสะท้อนภาพสังคมไทยช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์อย่างรอบด้าน ผลงานของสุนทรภู่มิได้บันทึกเพียงเส้นทางการเดินทางหรือความรู้สึกส่วนตัวของกวี หากยังแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ศาสนา วัฒนธรรม และสถาบันทางสังคม ผ่านการพรรณนาสถานที่สำคัญ วัดวาอาราม ประเพณี และวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละท้องถิ่น นอกจากนี้ สิ่งที่โดดเด่นในนิราศของสุนทรภู่คือการสอดแทรกหลักคิดทางพระพุทธศาสนาไว้ตลอดทั้งเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ความไม่จีรังของลาภ ยศ ชื่อเสียง ความไม่แน่นอนของชีวิต ตลอดจนหลักกรรมและผลของกรรมที่ปรากฏผ่านการครุ่นคิดของผู้ประพันธ์ต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ระหว่างการเดินทาง ความสูญเสีย ความพลัดพราก และความเปลี่ยนแปลงของสังคม ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้กวีหวนระลึกถึงสังขารของชีวิตตามหลักพุทธปรัชญา ดังนั้น วรรณกรรมประเภทนิราศจึงมิใช่เพียงงานประพันธ์เพื่อความบันเทิงหรือการถ่ายทอดอารมณ์ส่วนบุคคลเท่านั้น หากยังเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์

สังคม วัฒนธรรม และพัฒนาการทางความคิดของคนไทย อีกทั้งสามารถใช้เป็นเอกสารสำคัญในการวิเคราะห์แนวคิดทางพุทธปรัชญาที่แฝงอยู่ในงานวรรณกรรมได้อย่างเป็นระบบ

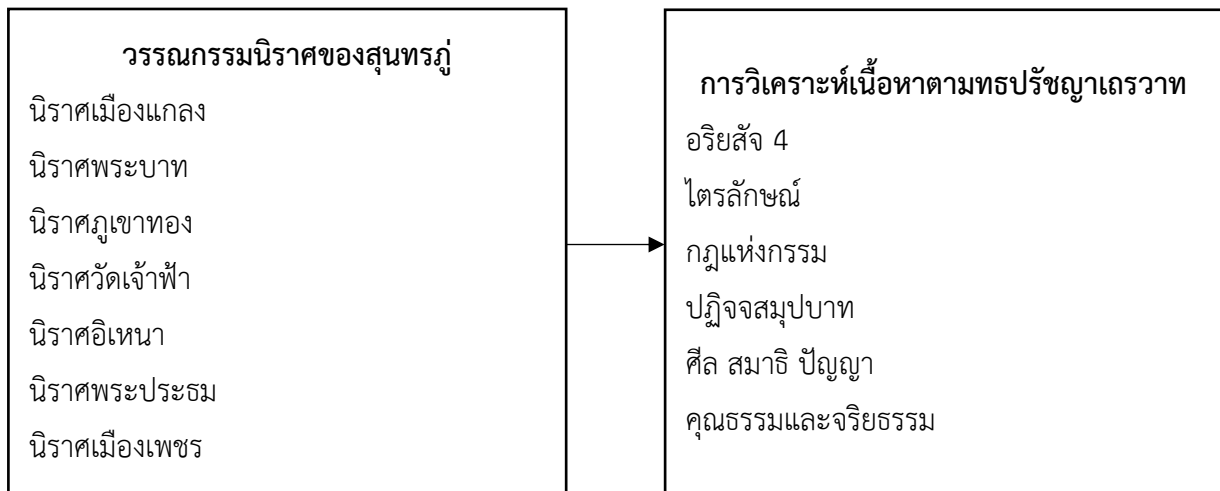
แนวคิดเกี่ยวกับพุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาเถรวาทเป็นระบบความคิดที่มีรากฐานมาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา โดยมุ่งอธิบายธรรมชาติของชีวิต ความเป็นจริงของโลก และแนวทางการหลุดพ้นจากความทุกข์ผ่านกระบวนการพัฒนาปัญญา ศีล และสมาธิ หลักธรรมสำคัญของพุทธปรัชญาเถรวาท ได้แก่ อริยสัจ 4 ไตรลักษณ์ ปฏิจจนสมุปบาท หลักกรรม และวิบากกรรม ตลอดจนมรรคมรรค 8 ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์และการบรรลุนิพพาน (บุญมีแพ้นแก้ว, 2543; จำนงค์ อติพัฒนสิทธิ์, 2562) หลักอริยสัจ 4 ถือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ซึ่งอธิบายธรรมชาติของความทุกข์ สาเหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และวิธีการปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากทุกข์ ส่วนหลักไตรลักษณ์ประกอบด้วย อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา เป็นหลักที่อธิบายว่าสรรพสิ่งทั้งหลายล้วนอยู่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลง ไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่โดยถาวร และไม่มีตัวตนที่แท้จริง ความเข้าใจในหลักไตรลักษณ์จึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาปัญญาเพื่อให้มนุษย์สามารถยอมรับความจริงของชีวิตและลดความยึดมั่นถือมั่น ขณะเดียวกัน หลักปฏิจจนสมุปบาทอธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลของสรรพสิ่งโดยชี้ให้เห็นว่าปรากฏการณ์ทั้งหลายเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย มิได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยวหรือปราศจากเหตุ ส่วนหลักกรรมอธิบายว่าการกระทำทั้งทางกาย วาจา และใจย่อมส่งผลตอบสนองต่อผู้กระทำตามเหตุปัจจัย หลักการดังกล่าวจึงเป็นรากฐานสำคัญของแนวคิดด้านคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง ในบริบทของสังคมไทย พุทธปรัชญาเถรวาทมิได้มีบทบาทจำกัดอยู่ในฐานะหลักคำสอนทางศาสนาเท่านั้น หากยังเป็นรากฐานสำคัญของระบบคุณค่า ค่านิยม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของประชาชนมาอย่างยาวนาน ทั้งในด้านการดำเนินชีวิต การปกครอง การศึกษา และการสร้างบรรทัดฐานทางสังคม วรรณกรรมไทยจำนวนมากจึงได้รับอิทธิพลจากหลักพุทธปรัชญาอย่างชัดเจน โดยเฉพาะวรรณกรรมที่มุ่งสะท้อนประสบการณ์ชีวิตและการพิจารณาสังขารของมนุษย์ สำหรับวรรณกรรมประเภทนิราศ การเดินทางของผู้ประพันธ์มิได้เป็นเพียงการเคลื่อนย้ายจากสถานที่หนึ่งไปสู่อีกสถานที่หนึ่ง หากยังเปรียบเสมือนการเดินทางทางจิตวิญญาณที่ก่อให้เกิดการใคร่ครวญถึงความไม่เที่ยงของชีวิต ความพลัดพราก ความสูญเสีย และผลแห่งกรรมที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ แนวคิดเหล่านี้มีความสอดคล้องกับหลักพุทธปรัชญาเถรวาทอย่างใกล้ชิด จึงสามารถนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์เนื้อหา แนวคิด และคุณค่าของวรรณกรรมประเภทนิราศได้อย่างเหมาะสม

งานวิจัยเกี่ยวกับพุทธปรัชญาในวรรณกรรม

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า มีนักวิชาการจำนวนมากศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมไทยกับหลักพุทธปรัชญา โดยมีข้อค้นพบสอดคล้องกันว่า วรรณกรรมไทยมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นสื่อเพื่อความบันเทิง หากยังเป็นกลไกสำคัญในการถ่ายทอดหลักธรรม คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมของสังคมไทยผ่านการสร้างเรื่องราว ตัวละคร และเหตุการณ์ต่าง ๆ ภายในงานประพันธ์ พระสมพงษ์ วชิรเมธี (ผืนแต้) (2556) ได้ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมคำวอล้านนา ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมพื้นบ้านล้านนาเป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแพร่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแก่ประชาชน โดยผู้ประพันธ์ได้นำหลักธรรมมาผูกโยงเข้ากับบริบททางวัฒนธรรม ความเชื่อ และวิถีชีวิตของชุมชน ทำให้ผู้อ่านสามารถเรียนรู้หลักธรรมผ่านเรื่องเล่าและประสบการณ์ของตัวละคร ส่งผลให้วรรณกรรมมีบทบาทในการหล่อหลอมคุณธรรมและค่านิยมของสังคมอย่างต่อเนื่อง พระอธิการสำอองศ์ สุภาจารโร (พันดา) (2550) ได้ศึกษาความเชื่อเรื่องเปรตที่ปรากฏในวรรณกรรมไทย ผลการศึกษาพบว่า ความเชื่อดังกล่าวมีรากฐานมาจากหลักกรรม และผลของกรรมตามแนวคิดพุทธปรัชญาเถรวาท โดยวรรณกรรมใช้ภาพของเปรตเป็นสัญลักษณ์เพื่อเตือนใจให้ประชาชนตระหนักถึงผลของการกระทำที่ไม่สอดคล้องกับหลักศีลธรรม อันสะท้อนบทบาทของวรรณกรรมในการปลูกฝังคุณธรรมและสร้างจิตสำนึกทางศาสนาแก่สังคม นอกจากนี้ (สุภามาศ โพธิ์ทอง, 2553) ได้ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องบุพเพสันนิวาสในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า แนวคิดดังกล่าวส่งอิทธิพลต่อวิถีคิด ความเชื่อ และค่านิยมของสังคมไทยอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลผ่านกรอบแนวคิดเรื่องกรรมและเหตุปัจจัย ซึ่งปรากฏทั้งในวรรณกรรมคลาสสิกและวรรณกรรมร่วมสมัย เมื่อพิจารณางานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยรวม พบว่า งานศึกษาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์หลักธรรมในวรรณกรรมพื้นบ้าน วรรณกรรมคำสอน และวรรณกรรมศาสนา ขณะที่การศึกษาพุทธปรัชญาที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิราศ โดยเฉพาะการวิเคราะห์เชิงลึกในผลงานของสุนทรภู่ ยังมีจำนวนไม่มากนัก ทั้งนี้ นิราศของสุนทรภู่สะท้อนทั้งสภาพสังคม ความเชื่อ วิถีชีวิต และการพิจารณาสังขารของชีวิตผ่านประสบการณ์การเดินทางอย่างเด่นชัด

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่
2. เพื่อศึกษาพุทธปรัชญาเถรวาทในวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่ ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย
3. เพื่อวิเคราะห์พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย
4. เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

ระเบียบวิธีการวิจัย

ประเภทการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methodology) โดยประยุกต์ใช้การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นแนวทางหลัก ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ทั้งนี้ การวิจัยเอกสารมุ่งวิเคราะห์เนื้อหาแนวคิด และปรัชญาที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่ ขณะที่การสัมภาษณ์เชิงลึกใช้เพื่อสนับสนุนการตีความและยืนยันความหมายของหลักพุทธปรัชญาที่ปรากฏในวรรณกรรมจากมุมมองของผู้เชี่ยวชาญ

ประชากรและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ประชากรในการวิจัย ได้แก่ เอกสารวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่ และบุคคลผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านวรรณคดีไทย พระพุทธศาสนา และพุทธปรัชญา กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 9 รูป/คน ได้รับการคัดเลือกจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญในสาขาที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณคดีไทย นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา และผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธปรัชญา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความหลากหลายและครอบคลุมประเด็นการศึกษา

เทคนิคการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

การวิจัยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยกำหนดเกณฑ์การคัดเลือก ได้แก่ (1) เป็นผู้มีความรู้หรือประสบการณ์เกี่ยวข้องกับวรรณคดีไทย พระพุทธศาสนา หรือพุทธปรัชญา (2) มีผลงานทางวิชาการหรือประสบการณ์วิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัย และ (3) สามารถให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับหลักพุทธปรัชญาเถรวาทได้อย่างมีนัยสำคัญ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย

แบบวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis Form) สำหรับศึกษาวิเคราะห์เนื้อหา แนวคิด สัญลักษณ์ และหลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่ ได้แก่ นิราศเมืองแกลง นิราศพระบาท และนิราศอิเหนา

แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview Form) สำหรับเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยกำหนดประเด็นคำถามเกี่ยวกับการตีความหลักพุทธปรัชญา คุณค่าของวรรณกรรม และแนวทางการประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาสังคมไทย

เครื่องมือวิจัยผ่านการตรวจสอบความเหมาะสมของเนื้อหาและความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยก่อนนำไปใช้เก็บข้อมูลจริง

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการ 2 ส่วน ได้แก่

- 1) การศึกษาข้อมูลเอกสาร โดยวิเคราะห์วรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่ ตำรา งานวิจัย และเอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับวรรณคดีไทยและพุทธปรัชญาเถรวาท
- 2) การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 9 รูป/คน โดยดำเนินการตามแนวคำถามที่กำหนดไว้ และบันทึกข้อมูลอย่างเป็นระบบเพื่อนำไปวิเคราะห์และสังเคราะห์เชิงตีความ

การตรวจสอบคุณภาพข้อมูล

เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือของข้อมูล การวิจัยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ได้แก่ การตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่แตกต่างกัน การเปรียบเทียบข้อมูลจากเอกสารกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และการตรวจสอบการตีความโดยผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อเพิ่มความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่รวบรวมได้ถูกนำมาวิเคราะห์ด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยดำเนินการจำแนกประเด็นสำคัญเกี่ยวกับหลักพุทธปรัชญาเถรวาท แนวคิดทางสังคม และคุณค่าทางวรรณศิลป์ จากนั้นใช้การสังเคราะห์เชิงตีความ (Interpretive Synthesis) เพื่อสร้างความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่กับหลักพุทธปรัชญาเถรวาท และพัฒนาเป็นกรอบแนวคิด “CDP Model” ซึ่งประกอบด้วย 3 มิติ ได้แก่

Creating Society (การสร้างสังคมคุณธรรม) มุ่งส่งเสริมการอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานของเมตตา ความเอื้อเฟื้อ และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

Developing the Mind (การพัฒนาจิตใจตามหลักพุทธปรัชญา) มุ่งพัฒนาการตระหนักรู้ การลดความยึดมั่นถือมั่น และการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

Promoting Education (การส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านวรรณกรรม) มุ่งใช้วรรณกรรมเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้คุณธรรม จริยธรรม และภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

กรอบแนวคิดดังกล่าวสะท้อนศักยภาพของวรรณกรรมไทยในการเป็นฐานความรู้สำหรับการบูรณาการระหว่างวรรณศิลป์ พุทธปรัชญา และการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่

ผลการศึกษาวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่ที่นำมาเป็นกรณีศึกษา ได้แก่ นิราศเมืองแกลง นิราศพระบาท และนิราศอิเหนา พบว่า วรรณกรรมเหล่านี้มิได้มีสถานะเป็นเพียงงานประพันธ์ที่มุ่งถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกของกวีจากประสบการณ์การเดินทางเท่านั้น หากแต่เป็นเอกสารทางวัฒนธรรมที่สะท้อนโครงสร้างความคิด วิถีชีวิต ระบบคุณค่า และโลกทัศน์ของสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้อย่างลุ่มลึก การเดินทางในนิราศของสุนทรภู่จึงมิใช่เพียงการเคลื่อนย้ายทางกายภาพจากสถานที่หนึ่งไปสู่อีกสถานที่หนึ่ง แต่เป็นการเดินทางภายในจิตใจของมนุษย์ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างตัวตน ธรรมชาติ สังคม และหลักความจริงของชีวิต ผลการวิเคราะห์พบว่า ลักษณะเด่นของนิราศสุนทรภู่คือการผสมผสานระหว่างประสบการณ์ส่วน

บุคคลกับบริบททางสังคม กล่าวคือ ผู้ประพันธ์มิได้กล่าวถึงความอาลัย ความรัก หรือความพลัดพรากในฐานะประสบการณ์เฉพาะตัวเท่านั้น แต่ได้เชื่อมโยงอารมณ์เหล่านั้นเข้ากับการพิจารณาภาวะชีวิตของมนุษย์ อันเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับกรอบคิดทางพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อสังคมไทยในยุคนั้น ความรู้สึกเศร้าโศกจากการจากลา ความไม่แน่นอนของชีวิต ความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่ง และความปรารถนาของมนุษย์ ล้วนถูกนำเสนอผ่านกระบวนการทางวรรณศิลป์ที่ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าถึงหลักธรรมได้โดยไม่รู้สึกว่าเป็นการสั่งสอนโดยตรง ในนิราศเมืองแกลง สุนทรภู์ถ่ายทอดภาพการเดินทาง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ตลอดจนความรู้สึกอาลัยต่อบุคคลอันเป็นที่รัก โดยใช้ธรรมชาติและเหตุการณ์ระหว่างทางเป็นสัญลักษณ์สะท้อนความเปลี่ยนแปลงของชีวิต การพรรณนาสถานที่ ผู้คน และสภาพสังคมในระหว่างการเดินทางยังแสดงให้เห็นวิถีชีวิตของประชาชนในสมัยนั้น ทั้งด้านเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ ความเชื่อทางศาสนา และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ขณะที่นิราศพระบาทสะท้อนให้เห็นมิติของความศรัทธาทางพระพุทธศาสนา ผ่านการเดินทางไปยังสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องบุญกุศล การแสวงหาความหมายของชีวิต และการยกระดับจิตใจของมนุษย์ ส่วนในนิราศอิเหนา แม้จะมีพื้นฐานจากเรื่องราวทางวรรณคดี แต่การนำเสนอของสุนทรภู์ยังคงสะท้อนความเข้าใจเกี่ยวกับอารมณ์ ความปรารถนา ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และข้อจำกัดของมนุษย์ภายใต้กฎแห่งธรรมชาติ

ดังนั้น ผลการศึกษาจึงยืนยันว่า นิราศของสุนทรภู์เป็นวรรณกรรมที่มีความซับซ้อนทางความหมายสามารถอ่านได้ทั้งในระดับวรรณศิลป์ ระดับสังคมวัฒนธรรม และระดับปรัชญาชีวิต โดยเฉพาะการสะท้อนแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่แทรกซึมอยู่ในโครงสร้างความคิดของผู้ประพันธ์ ซึ่งทำให้วรรณกรรมดังกล่าวยังคงมีความสำคัญต่อการศึกษาสังคมไทยและการทำความเข้าใจรากฐานทางคุณธรรมของวัฒนธรรมไทยจนถึงปัจจุบัน

ผลการศึกษาพุทธปรัชญาเถรวาทในวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู์ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู์มีการนำเสนอแนวคิดทางพุทธปรัชญาเถรวาทอย่างมีนัยสำคัญ โดยมีได้ปรากฏเฉพาะในรูปแบบของถ้อยคำหรือหลักธรรมที่กล่าวโดยตรง แต่ปรากฏผ่านโครงสร้างความคิด การดำเนินเรื่อง การสะท้อนอารมณ์ และการตีความประสบการณ์ชีวิตของตัวละครและผู้ประพันธ์ หลักธรรมสำคัญที่ปรากฏอย่างเด่นชัด ได้แก่ พรหมวิหาร 4 ไตรลักษณ์ และกามคุณ 5 ซึ่งล้วนมีบทบาทในการกำหนดมุมมองต่อมนุษย์ สังคม และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล แนวคิดเรื่องพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุติตา และอุเบกขา ปรากฏผ่านทัศนคติของผู้ประพันธ์ที่มีต่อผู้คน สรรพชีวิต และสังคมโดยรอบ การพรรณนาถึงบุคคลต่าง ๆ ในระหว่างการเดินทางมิได้เป็นเพียงการบันทึกภาพชีวิต แต่สะท้อนความเข้าใจและการยอมรับความแตกต่างของมนุษย์ การมองโลกด้วยความเมตตาและความกรุณาทำให้วรรณกรรมเกิดมิติแห่งความสัมพันธ์ทางสังคม กล่าวคือ ผู้อ่านสามารถเรียนรู้การอยู่ร่วมกับผู้อื่นผ่านการเข้าใจความทุกข์ ความสุข และข้อจำกัดของมนุษย์แต่ละคน หลักพรหมวิหารจึงมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นหลักปฏิบัติทางศาสนา แต่เป็นฐานคิดใน

การสร้างสังคมที่มีความเอื้อเฟื้อและเกื้อกูลกัน สำหรับหลักไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ถือเป็นแกนสำคัญที่ปรากฏในนิราศของสุนทรภู่ เนื่องจากแก่นของวรรณกรรมนิราศเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ของความพลัดพราก ความเปลี่ยนแปลง และความไม่สมหวัง ความรู้สึกอาลัยต่อบุคคล สถานที่ หรือช่วงเวลาที่ผ่านมา ล้วนสะท้อนให้เห็นธรรมชาติของชีวิตที่ไม่สามารถดำรงอยู่ในสภาพเดิมได้ตลอดเวลา แนวคิดดังกล่าวช่วยให้ผู้อ่านตระหนักถึงความจริงของชีวิต เกิดความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลง และสามารถพัฒนาทัศนคติในการเผชิญกับความสูญเสียหรือความไม่แน่นอนได้อย่างมีสติ นอกจากนี้ หลักกามคุณ 5 ยังเป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่ปรากฏผ่านการนำเสนอเรื่องความรัก ความปรารถนา และความยึดมั่นในอารมณ์ของมนุษย์ สุนทรภู่ได้ปฏิเสธประสบการณ์ทางโลกของมนุษย์ แต่แสดงให้เห็นทั้งด้านที่น่าพึงพอใจ (อัสสาทะ) ด้านที่เป็นโทษหรือก่อให้เกิดความทุกข์ (อาทีนพ) และแนวทางแห่งการหลุดพ้นจากความยึดติด (นิสสรณะ) การนำเสนอในลักษณะดังกล่าวทำให้ผู้อ่านสามารถพิจารณาความรักและความปรารถนาอย่างมีเหตุผล ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของอารมณ์เพียงด้านเดียว ผลการศึกษาจึงสะท้อนว่า พุทธปรัชญาเถรวาทในนิราศของสุนทรภู่ไม่ได้เป็นเพียงองค์ประกอบทางศาสนาที่แทรกอยู่ในวรรณกรรม แต่เป็นระบบความคิดที่ช่วยกำหนดมุมมองต่อชีวิต ส่งเสริมคุณธรรม และสร้างแนวทางในการดำรงชีวิตของสมาชิกในสังคมไทย

ผลการวิเคราะห์พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

ผลการวิเคราะห์เชิงลึกพบว่า สุนทรภู่มีวิธีการนำเสนอพุทธปรัชญาที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ ไม่ได้ใช้รูปแบบการอธิบายหลักธรรมในเชิงคัมภีร์หรือการเทศนาสั่งสอน แต่เลือกใช้วรรณศิลป์เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดแนวคิดทางธรรมผ่านประสบการณ์ชีวิตของมนุษย์ วิธีการดังกล่าวทำให้หลักธรรมสามารถเข้าถึงผู้อ่านได้อย่างเป็นธรรมชาติ เนื่องจากผู้อ่านไม่ได้รับรู้หลักธรรมในฐานะข้อความเชิงนามธรรม แต่รับรู้ผ่านอารมณ์ความรู้สึก เหตุการณ์ และความสัมพันธ์ที่มีความใกล้เคียงกับชีวิตจริง กระบวนการสร้างความหมายในนิราศของสุนทรภู่แสดงให้เห็นว่า การเดินทางภายนอกของผู้ประพันธ์สัมพันธ์กับการเดินทางภายในของจิตใจ การพบเห็นสถานที่ต่าง ๆ กลายเป็นโอกาสในการสะท้อนความจริงของชีวิต ความงดงามของธรรมชาติทำให้ตระหนักถึงความไม่เที่ยง ขณะที่ความพลัดพรากนำไปสู่การพิจารณาความทุกข์และการปล่อยวาง ความรักซึ่งเป็นประสบการณ์พื้นฐานของมนุษย์ถูกนำเสนอในฐานะพื้นที่แห่งการเรียนรู้เกี่ยวกับความยึดมั่นและความเปลี่ยนแปลง ผลจากการวิเคราะห์ยังพบว่า วรรณกรรมนิราศของสุนทรภู่มีบทบาทสำคัญในการเป็นสื่อกลางระหว่างหลักพุทธปรัชญากับวิถีชีวิตของประชาชน เนื่องจากวรรณกรรมสามารถถ่ายทอดแนวคิดทางศาสนาในรูปแบบที่เข้าถึงง่าย มีความงดงามทางภาษา และสัมพันธ์กับประสบการณ์จริงของมนุษย์ ส่งผลให้หลักธรรมสามารถดำรงอยู่ในพื้นที่ทางวัฒนธรรมและมีอิทธิพลต่อการสร้างกรอบคิดของสังคมไทย

ผลการสังเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

ผลการสังเคราะห์องค์ความรู้จากการศึกษานำไปสู่การพัฒนากรอบแนวคิด CDP Model ซึ่งถือเป็นองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย โดยเป็นแนวทางบูรณาการระหว่างวรรณกรรม พุทธปรัชญา และการพัฒนาสังคม ประกอบด้วย 3 มิติสำคัญ ได้แก่ Creating Society, Developing the Mind และ Promoting Education

มิติแรก คือ Creating Society (การสร้างสังคมคุณธรรม) สะท้อนบทบาทของพุทธปรัชญาในการส่งเสริมความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและการอยู่ร่วมกันในสังคม โดยมีหลักพรหมวิหาร 4 เป็นฐานคิดสำคัญ การพัฒนาสังคมตามแนวคิดนี้ได้มุ่งเน้นเพียงการจัดระเบียบทางสังคม แต่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพภายในของบุคคล เพื่อให้สมาชิกในสังคมมีความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจ และรับผิดชอบต่อส่วนรวม

มิติที่สอง คือ Developing the Mind (การพัฒนาจิตใจตามหลักพุทธปรัชญา) มุ่งเน้นการพัฒนาความสามารถในการเข้าใจความจริงของชีวิตผ่านหลักไตรลักษณ์ การตระหนักถึงความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความไม่มีตัวตน ช่วยให้นุชนลดความยึดมั่นถือมั่น เกิดปัญญาในการดำรงชีวิต และสามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมั่นคง

มิติที่สาม คือ Promoting Education (การส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านวรรณกรรม) เป็นการเสนอแนวทางใช้วรรณกรรมเป็นเครื่องมือทางการศึกษา โดยเฉพาะการเรียนรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรม และปรัชญาชีวิต วรรณกรรมมิได้เป็นเพียงเนื้อหาสำหรับการเรียนรู้ด้านภาษาและวรรณศิลป์เท่านั้น แต่สามารถเป็นพื้นที่สำหรับการพัฒนาความคิด วิเคราะห์คุณค่า และสร้างความตระหนักด้านจริยธรรมให้แก่ผู้เรียน

โดยสรุป ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่เป็นมากกว่ามรดกทางวรรณกรรม หากเป็นคลังความรู้ทางปรัชญาและวัฒนธรรมที่สะท้อนภูมิปัญญาของสังคมไทย หลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในนิราศสามารถทำหน้าที่เป็นแนวทางในการพัฒนามนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม ผ่านการสร้างคุณธรรม การพัฒนาจิตใจ และการส่งเสริมการศึกษา กรอบแนวคิด CDP Model จึงเป็นองค์ความรู้ที่สามารถประยุกต์ใช้ในการบูรณาการวรรณกรรมกับหลักพุทธปรัชญา เพื่อสนับสนุนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสร้างความเข้มแข็งให้แก่สังคมไทยอย่างยั่งยืนในบริบทของโลกปัจจุบัน

อภิปรายผล

การศึกษาวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่

ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่มีลักษณะสำคัญคือการผสมผสานระหว่างการเดินทางที่ประสบการณ์การเดินทาง การถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกส่วนบุคคล และการสะท้อนสภาพสังคม วัฒนธรรม และความเชื่อของผู้คนในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะนิราศเมืองแกลง นิราศพระบาท และนิราศภูเขาทอง ซึ่งมีได้เป็นเพียงงานประพันธ์ที่มุ่งบรรยายสถานที่หรือเหตุการณ์ระหว่างการเดินทางเท่านั้น

แต่ยังเป็นพื้นที่ทางวรรณศิลป์ที่ผู้ประพันธ์ใช้สะท้อนความคิด ความรู้สึก และมุมมองต่อชีวิตมนุษย์ ประเด็นดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดด้านวรรณกรรมศึกษาที่มองว่าวรรณกรรมเป็นผลผลิตทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับบริบททางประวัติศาสตร์และความคิดของสังคมในแต่ละยุคสมัย (กระแสร มาลายาภรณ์ และชุตา จิตพิทักษ์, 2528) เช่นเดียวกับแนวคิดของ (กุหลาบ มัลลิกมาส, 2517) ที่อธิบายว่าวรรณกรรมไทยมีบทบาทมากกว่าความบันเทิง แต่เป็นเครื่องมือถ่ายทอดแนวคิด ค่านิยม และอุดมการณ์ของสังคม ดังนั้น นิราศของสุนทรภู่จึงมีสถานะเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่าทั้งในเชิงสุนทรียศาสตร์และเชิงสังคม กล่าวคือ ความงดงามของภาษา การพรรณนาอารมณ์ และการสร้างภาพชีวิต มิได้แยกขาดจากการสะท้อนโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ หากแต่เป็นกระบวนการสื่อสารแนวคิดเกี่ยวกับชีวิต ความทุกข์ ความเปลี่ยนแปลง และการแสวงหาความเข้าใจต่อสัจธรรมของมนุษย์

การศึกษาพุทธปรัชญาเถรวาทในวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

ผลการศึกษาพบว่า พุทธปรัชญาเถรวาทเป็นแนวคิดสำคัญที่ปรากฏแทรกอยู่ในนิราศของสุนทรภู่ ทั้งในลักษณะของการกล่าวถึงหลักธรรมโดยตรง และการสะท้อนผ่านพฤติกรรม ความรู้สึก และประสบการณ์ของตัวละครหรือผู้เล่าเรื่อง หลักธรรมที่ปรากฏอย่างเด่นชัด ได้แก่ หลักกรรม หลักไตรลักษณ์ พรหมวิหารธรรม และแนวคิดเรื่องความไม่เที่ยงของชีวิต การปรากฏของหลักพุทธธรรมดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทมิได้ดำรงอยู่เฉพาะในพื้นที่ทางศาสนาเท่านั้น แต่มีบทบาทเป็นรากฐานทางความคิดของสังคมไทย โดยเฉพาะการกำหนดมุมมองต่อความสุข ความทุกข์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ และการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม สอดคล้องกับแนวคิดของ (จำนงค์ อติพัฒนสิทธิ์, 2562) ที่เสนอว่าพุทธปรัชญาทางสังคมมีบทบาทในการสร้างระบบคุณค่าและแนวทางการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสอดคล้องกับ (นิพนธ์ สุขสวัสดิ์, 2526) ที่ชี้ให้เห็นว่าวรรณกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนามักทำหน้าที่ถ่ายทอดหลักธรรมผ่านรูปแบบทางวรรณศิลป์ ทำให้หลักคำสอนสามารถเข้าถึงประชาชนได้ง่ายขึ้น วรรณกรรมของสุนทรภู่จึงเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้แนวคิดทางพุทธศาสนาเข้าสู่การรับรู้ของสังคมผ่านภาษาที่มีความงดงามและมีพลังทางอารมณ์

การวิเคราะห์พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในนิราศของสุนทรภู่ซึ่งมีอิทธิพลต่อสังคมไทย

ผลการวิเคราะห์พบว่า พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในนิราศของสุนทรภู่สามารถจำแนกเป็น 3 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ (1) การเข้าใจความจริงของชีวิตผ่านหลักไตรลักษณ์ (2) การตระหนักถึงผลของการกระทำตามหลักกรรม และ (3) การพัฒนาจิตใจผ่านหลักคุณธรรมทางพระพุทธศาสนา ประเด็นเรื่องไตรลักษณ์ปรากฏผ่านการนำเสนอความพลัดพราก ความผิดหวัง และความเปลี่ยนแปลงของชีวิต ผู้ประพันธ์ไม่ได้เสนอความทุกข์ในฐานะสิ่งที่ไร้ความหมาย แต่ใช้ความทุกข์เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อทำความเข้าใจธรรมชาติของชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดพุทธปรัชญาที่มองว่าการตระหนักรู้ถึงความไม่เที่ยงเป็นพื้นฐานของการพัฒนาปัญญา ขณะเดียวกัน แนวคิดเรื่องกรรมที่ปรากฏในนิราศสะท้อนความเชื่อของสังคมไทยที่ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างการ

กระทำและผลของการกระทำ (บุญมี แทนแก้ว, 2543) อธิบายว่าพุทธปรัชญามีลักษณะเป็นระบบความคิดที่เชื่อมโยงหลักเหตุและผลกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทำให้บุคคลเกิดความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ดังนั้น นิราศของสุนทรภู่จึงมิใช่เพียงการถ่ายทอดอารมณ์ส่วนบุคคล แต่เป็นพื้นที่สำหรับการตีความชีวิตผ่านกรอบคิดทางพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้อ่านสามารถเชื่อมโยงประสบการณ์ในวรรณกรรมกับการดำรงชีวิตจริงได้

การนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในนิราศของสุนทรภู่ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

ผลการศึกษาสามารถสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ได้ว่า นิราศของสุนทรภู่เป็นวรรณกรรมที่ทำหน้าที่เป็น “พื้นที่เชื่อมโยงระหว่างหลักธรรมกับวิถีชีวิต” โดยนำเสนอพุทธปรัชญาเถรวาทผ่านประสบการณ์ของมนุษย์ มิใช่ผ่านการอธิบายหลักธรรมในลักษณะตำรา แต่ผ่านเรื่องราว ความรู้สึก และเหตุการณ์ที่ผู้อ่านสามารถเข้าถึงได้ องค์ความรู้ที่ค้นพบสะท้อนว่า วรรณกรรมมีบทบาทเป็นเครื่องมือทางวัฒนธรรมในการถ่ายทอดคุณค่าทางศีลธรรมและสร้างแบบแผนทางความคิดของสังคมไทย กล่าวคือ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้รับการปรับให้เข้ากับบริบทชีวิตประจำวันผ่านภาษาและศิลปะการประพันธ์ ส่งผลให้เกิดการสืบทอดแนวคิดเรื่องความเมตตา การยอมรับความเปลี่ยนแปลง การรับผิดชอบต่อการกระทำ และการพัฒนาจิตใจ ผลดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของ (ฉวีวรรณ คูหาภินันท์, 2545) ที่เห็นว่าวรรณกรรมมีบทบาทในการปลูกฝังความคิด คุณธรรม และค่านิยมแก่ผู้อ่าน อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานศึกษาด้านพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมไทยที่พบว่า วรรณกรรมสามารถเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอดหลักธรรมและสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตตามแนวพุทธปรัชญา โดยสรุป พุทธปรัชญาเถรวาทในนิราศของสุนทรภู่มิได้เป็นเพียงองค์ประกอบทางความเชื่อที่ปรากฏในวรรณกรรม หากแต่เป็นโครงสร้างทางความคิดที่หล่อหลอมความหมายของชีวิต สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคม และศาสนา วรรณกรรมดังกล่าวจึงมีคุณค่าในฐานะมรดกทางปัญญาที่ช่วยธำรงและเผยแพร่หลักคุณธรรมของสังคมไทยอย่างต่อเนื่อง

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู่ พบว่า วรรณกรรมดังกล่าวมีอิทธิพลต่อสังคมไทยทั้งด้านภาษา สังคม วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิต โดยใช้ภาษาที่เรียบง่าย เข้าถึงประชาชนทุกระดับ ช่วยสะท้อนวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณี และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อันนำไปสู่การพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของผู้คนในสังคม

จากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สรุปองค์ความรู้ได้ 3 ประเด็น ได้แก่

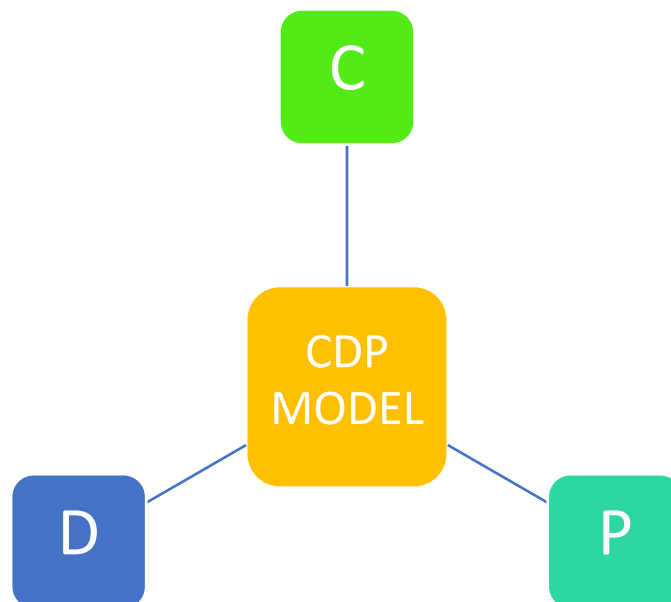
การสร้างสรรค์สังคม (Creative Society: C) วรรณกรรมของสุนทรภู่สะท้อนภาพสังคม วิถีชีวิต เศรษฐกิจ ภูมิประเทศ และความสัมพันธ์ของผู้คนในแต่ละยุคสมัย ทำให้เกิดความเข้าใจและตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

การพัฒนาจิตใจ (Develop the Mind: D) หลักพุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรม ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ด้านศีล สมาธิ และปัญญา เกิดข้อคิดในการดำเนินชีวิต และนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม

การส่งเสริมการศึกษา (Promote Education: P) วรรณกรรมของสุนทรภู่เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านภาษา ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของสังคมไทย จึงได้รับการนำไปใช้ในการศึกษาและเผยแพร่คุณค่าทางวรรณกรรมอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้น องค์ความรู้จากการวิจัยสามารถสรุปเป็น “CDP MODEL” ประกอบด้วย สร้างสรรค์สังคม (C) พัฒนาจิตใจ (D) และส่งเสริมการศึกษา (P) ซึ่งสะท้อนบทบาทของวรรณกรรมสุนทรภู่ที่มีต่อการพัฒนาสังคมไทย ทั้งด้านความคิด คุณธรรม และการเรียนรู้

แผนภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดของ “CDP” MODEL

สรุป

ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมนิราศของสุนทรภู่มีคุณค่าในฐานะวรรณกรรมที่ผสมผสานความงดงามทางสุนทรียศาสตร์เข้ากับแนวคิดทางพุทธปรัชญาเถรวาทอย่างลึกซึ้ง โดยมีได้ทำหน้าที่เพียงบันทึกเรื่องราวการเดินทางหรือถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกเศร้าจากความพลัดพรากเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่สะท้อนการเรียนรู้ชีวิต ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และการแสวงหาความเข้าใจต่อความจริงของโลกผ่านมุมมองทางธรรม ผลการวิเคราะห์สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยพบว่า นิราศของสุนทรภู่มีการนำเสนอแนวคิด

สำคัญทางพุทธปรัชญา ได้แก่ หลักไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) ซึ่งสะท้อนผ่านการพรรณนาความเปลี่ยนแปลงของชีวิต ความรัก และสรรพสิ่งรอบตัว ตลอดจนแนวคิดเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่นอันเป็นสาเหตุของความทุกข์ นอกจากนี้ยังพบการสอดแทรกหลักธรรมด้านจริยธรรม เช่น พรหมวิหาร 4 การมีเมตตา กรุณา และการวางใจเป็นกลาง เพื่อเสนอแนวทางในการดำเนินชีวิตอย่างมีสติและสมดุล ในด้านสุนทรียภาพ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า สุนทรภู์ใช้กลวิธีทางวรรณศิลป์ ได้แก่ การพรรณนา การเปรียบเทียบ การสร้างภาพธรรมชาติ และการถ่ายทอดอารมณ์อย่างละเอียดอ่อน เพื่อเชื่อมโยงประสบการณ์ส่วนบุคคลกับหลักคิดเชิงปรัชญา ทำให้มีราศเกิดความงดงามทั้งในระดับภาษา อารมณ์ และความหมาย ส่งผลให้ผู้อ่านมิได้รับเพียงความเพลิดเพลินทางวรรณกรรม แต่ยังได้รับการกระตุ้นให้เกิดการใคร่ครวญเกี่ยวกับชีวิตและสังคม

ในเชิงวิชาการ การศึกษานี้ช่วยขยายความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของวรรณกรรมไทยในฐานะแหล่งผลิตและถ่ายทอดองค์ความรู้ทางปรัชญา ศาสนา และวัฒนธรรม โดยแสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมนิราศมิใช่เพียงงานสร้างสรรค์ทางภาษา แต่เป็นพื้นที่เชิงปัญญาที่สะท้อนกระบวนการคิดของสังคมไทยเกี่ยวกับความทุกข์ ความสุข ความสัมพันธ์ และการดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า องค์ความรู้จากการศึกษานี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาด้านวรรณคดีศึกษา พุทธปรัชญา สุนทรียศาสตร์ และการเรียนการสอนด้านมนุษยศาสตร์ เพื่อส่งเสริมการวิเคราะห์วรรณกรรมในมิติที่เชื่อมโยงระหว่างศิลปะ ความคิด และการพัฒนาจิตใจของมนุษย์

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้

วรรณกรรมของไทยเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งวรรณกรรมร้อยแก้ว วรรณกรรมร้อยกรองวรรณกรรมที่เป็นบทเพลง วรรณกรรมที่เป็นภาษาถิ่นของแต่ละภูมิภาค ที่เป็นคติธรรม แนวคิดคำสอน มุมมองเหตุการณ์แต่ละยุคสมัย มีความงดงามด้านการใช้ภาษา การนำเสนอให้ประชาชนได้รับรู้ได้อย่างดีเยี่ยม สามารถที่จะเป็น Soft Power ของประเทศไทยได้ ทางภาครัฐ สถาบันอุดมศึกษาหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง ควรจัดตั้งเป็นสถาบันวรรณกรรมแห่งประเทศไทย ให้เป็นแหล่งศูนย์การเรียนรู้ทางวรรณกรรมเฉพาะทาง ทั้งภาคภาษาไทยและภาษาสากล ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันประชาชนคนไทยเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในด้านนี้มาก หลายคนได้รับรางวัลในระดับชาติและนานาชาติ จึงควรส่งเสริมสนับสนุนยกย่องให้เป็นแบบอย่างของอนุชนสืบไป การวิจัยนี้พุทธปรัชญาเถรวาทที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนิราศของสุนทรภู์ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย หากมีผู้ประสงค์จะทำวิจัยในครั้งต่อไปประเด็นที่น่าจะศึกษาวิจัยตามประเด็นดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. วิเคราะห์คุณค่าวรรณกรรมที่ปรากฏใน(วรรณกรรมขุนช้างขุนแผน)ตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท
2. วิเคราะห์บทบาทวรรณกรรมไทยร่วมสมัยในการจรรโลงสังคมด้านการดำเนินชีวิต
3. วิเคราะห์คตินิยมที่ปรากฏในวรรณกรรมร่วมสมัยตามหลักภาษาของประชาชนภาคกลาง (ภาคเหนือ. ภาคใต้. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ)

เอกสารอ้างอิง

- กระแสร มัลยาภรณ์, และชุตา จิตพิทักษ์. (2528). *มนุษย์กับวรรณกรรม*. โอเดียนสโตร์.
- กุหลาบ มัลลิกมาศ. (2517). *วรรณกรรมไทย*. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2562). *ปรัชญาทางสังคมแห่งพระพุทธศาสนา*. หจก.นิติธรรมการพิมพ์.
- ฉวีวรรณ คูหาภินันท์. (2545). *วรรณกรรมสำหรับเด็ก* (พิมพ์ครั้งที่ 2). บุรพาสาน.
- น้ำ ทองคำวรรณ. (2514). *คำอ่านศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช: ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1*. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- น้ำ ทองคำวรรณ. (2514). *วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัย*. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- นิพนธ์ สุขสวัสดิ์. (2526). *วรรณกรรมกับสังคมไทย*. สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- นิพนธ์ สุขสวัสดิ์. (2526). *วรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา*. โครงการตำรา มศว. พิษณุโลก.
- บุญมี แผ่นแก้ว. (2543). *ปรัชญากับศาสนา*. โอเดียนสโตร์.
- พระสมพงษ์ วชิรเมธี (ฟื้นแต่). (2556). *ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมคำวอล้านนา เรื่องจันทะฆา* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอธิการสำอองค์ สุภาจารโร (พันดา). (2550). *ศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องเปรตตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทในวรรณกรรมไทย* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุภามาศ โพธิ์ทอง. (2553). *การศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลและคุณค่าของบุพเพสันนิวาสที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและสังคมไทย* [วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุนีย์ มกรพันธ์. (2525). *วรรณกรรมไทยกับพระพุทธศาสนา*. สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.